Ефективна економіка № 12, 2017
УДК 338.246.87 (477)

О. С. Кириченко,
кандидат економічних наук, доцент кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

O. Kirichenko,
Ph.D., Associate Professor of management of technology «KROK» University

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE INNOVATION OF INDUSTRIAL CLUSTERS AS A BASIS FOR ECONOMIC DEVELOPMENT AND ENSURE THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті досліджено питання концептуальних засад функціонування інноваційних промислових кластерів як основи сучасного економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки держави. Розглянуто сутність, та основні ознаки інноваційного промислового кластеру. Визначено, що основними засадами створення інноваційних промислових кластерів є: інновації та інноваційний розвиток, кооперація між підприємствами в межах галузі, консолідація ресурсів, інтеграція на зовнішні економічні ринки, концентрація виробничих потужностей, спеціалізація підприємств та поділ праці, зростання конкурентоспроможності продукції, оптимізація виробничих управлінських та збутових бізнес-процесів в межах кластеру. Досліджено основні фактори появи та розвитку інноваційних промислових кластерів саме : адміністративно-інституційні, науково-технічні та виробничі фактори. Встановлено, що, реалізація кластерних ініціатив та формування інноваційних промислових кластерів призводить до появи певного економічного, науково-технічного та соціального ефекту: зростання ефективності фінансово –господарської діяльності підприємств учасників кластеру, зростання ефективності інноваційної діяльності та зростання соціально-економічного життя регіону.

This article investigated conceptual principles of functioning of innovative industrial clusters as a basis of modern economic development and ensure the economic security of the State. Essence, the development of theoretical and conceptual concepts and main features of the innovation of industrial cluster.
Determined that the main principles of creation of innovative industrial clusters are: innovation and innovative development, cooperation between enterprises within the sector, the consolidation of resources, integration of external economic markets, the concentration of production capacity, specialization and Division of labor, the growth of competitiveness of products, optimization of production management and marketing business processes within the cluster. Main factors

investigated the appearance and development of innovative industrial clusters: administrative and institutional, scientific-technical and production factors. Found that the implementation of cluster initiatives and the development of innovative industrial clusters to certain economic, scientific-technical and social effect: increase the effectiveness of financial-economic activities enterprises cluster participants, increase the efficiency of the innovation and growth of socio-economic life of the region.

Ключові слова: *кластери, інновації, інноваційні промислові кластери, процес кластеризації, економічна безпека.*

Key words: *clusters, innovation, innovative clusters, clustering, economic security, ensure economic security.*

Постановка проблеми

В сучасних умовах світового економічного розвитку інтеграції та глобалізації інноваційні процеси, їх поява, формування та впровадження, виступають потужним каталізатором розвитку промисловості та економіки держави. Оскільки інноваційні процеси є процесами високо динамічними етапи їх розробки та впровадження здійснюються в короткий проміжок часу, мають певну динаміку змін та інноваційний лаг – час від появи до впровадження інновацій що значно прискорюється. Відповідно до цього актуальною стає проблема забезпечення інноваційних та виробничих процесів ресурсами і в першу чергу фінансовими акумулювання яких на розробку та впровадження інновацій потребує певного часу та значної економічної ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств країни. В провідних країнах світу останні десятиліття набув широкого розвитку процес формування та розбудови інноваційних промислових кластерів діяльність яких спрямована на консолідацію фінансових, інтелектуальних, інформаційних, матеріальних ресурсів та їх спільне спрямування на розробку та впровадження інноваційних продуктів та процесів спільну діяльність із виготовлення та реалізації даної інноваційної продукції в межах тісної виробничої кооперації та формування сучасних ефективних бізнес-процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження передумов та чинників розвитку процесу кластеризації, створення та функціонування інноваційних промислових кластерів, досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Амоші [1,2,3], Г. Білоус [4], І. Булєєва [1], П. Буряка [5], В. Вишневського [3], В. Гейця [9], М. Войнаренко [7], Н. Волкової [8], К. Дудкіна [11], Л. Збаразської [1,3], А. Землянкіна [1], М. Кизима [14], Р. Маркова [15], М. Портера [17], Т. Сахно [8], С. Соколенко [18], та інших. Питання забезпечення економічної безпеки держави та особливості забезпечення економічної безпеки кластерів досліджено у численних працях О. Власюка [6], З. Варналія [12], М. Єрмошенка [13], З. Герасимчука [10], Я. Жаліла, Є. Олейнікова [16], В. Мунтіяна, А. Сухорукова, Ю. Харазішвілі [1] та інших.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми

Питання сутності, формування та розвитку процесу кластеризації, як і впливу процесу кластеризації на економічну безпеку держави та забезпечення економічної безпеки процесу кластеризації економіки країни залишається малодослідженим, що залишає поле для нових наукових пошуків та концептуальних та емпіричних напрацювань.

Метою статті є дослідження питання концептуальних засад функціонування промислових інноваційних кластерів як основи економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу

Концептуальні засади формування та розвитку кластерів започатковано у працях М.Портера, [17] який визначив кластери як певні промислові групи що об’єднують географічно наближені взаємопов’язані компанії, що діють у певній сфері та взаємодоповнюють одна одну та як сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов’язаних компаній постачальників, спеціалізованих організацій, що спільно діють у певних галузях та ведуть спільну діяльність. При цьому М. Портером наголошено на двох основних факторах: це одночасній присутності та дії як кооперації так і конкуренції, при цьому кластер є об’єднанням підприємств та організацій, що зберігають свою юридичну незалежність та самостійність про те об’єднані єдиними спільними бізнес – процесами. С. Соколенко [18] як один із провідних дослідників проблем кластеризації промисловості в Україні визначив кластери як добровільне об’єднання фірм у певній сфері підприємництва, що пов’язані між собою технологічно та як правило, за ознакою географічної близькості. П. Буряк [5]визначив кластер як територіально галузеві добровільні об’єднання підприємницьких структур, головною метою яких є підвищення конкурентоспроможності якості продукції і сприяння економічному розвитку регіонів. Р. Марков [15] визначає кластер як об’єкт економічної агломерації

взаємопов'язаних підприємств на певній території. За визначенням З. Варналія, [12] кластер - це індустріальний комплекс, сформований на базі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників і споживачів, пов'язаних технологічним ланцюжком і виступаючих альтернативою секторальному підходу.

Ознаки промислового кластеру здебільшого сконцентровані на галузевій основі та галузевій спорідненості підприємств в межах кластеру також промисловий кластер зумовлює наявність потужного промислового підприємства – ядра кластеру, саме промислові кластери, на відміну від інших видів кластерів найбільш повною мірою використовують процеси кооперації як основу формування промислово-виробничих взаємозв'язків підприємств в межах кластерного об'єднання. Тобто в промислових кластерах на перший план виступає не географічна спорідненість (хоча вона із зазначається вагомим фактором) а спеціалізація підприємств, їх кооперація та спільна інтеграція на внутрішній та зовнішні економічні ринки. Промислові кластери на внутрішньому ринку створюють природню монополію виробників певних галузей, що має свої негативні та позитивні наслідки про те головною метою інноваційного промислового кластеру є вихід із спільно виготовленою продукцією на зовнішні економічні ринки - інтеграція на зовнішні економічні ринки, концентрація спільних зусиль та формування та впровадження виробничих програм, консолідація ресурсної бази. С. Соколенко дав наступне визначення поняття промисловий кластер як групу виробничих компаній і невиробничих організацій для яких участь у кластері є важливим засобом посилення індивідуальної конкурентоспроможності. Н. Волкова, Т. Сахно [8] визначили промисловий кластер як групу географічно сусідніх та інтеграційно-взаємодіючих компаній та взаємопов'язаних із ними організацій, які функціонують в певній галузевій (багатогалузевій) сфері та взаємодоповнюючих одна одну. Під інноваційним кластером на думку О. Кизима [14] розуміють мережу в перше чергу науково-технічних і промислових підприємств та організацій взаємопов'язаних і підтримуючих високотехнологічних галузей економіки, що сконцентрована та розрахована на певній території країни чи регіону та має на меті впровадження інноваційних розробок та підвищення конкурентоспроможності за рахунок конкурентно-кооперативної діяльності. За визначенням науковців інноваційний (високотехнологічний) кластер – це кластер до складу якого входять центри генерації та передачі наукових знань, що випускають наукоємну продукцію на базі передових технологій. Основною відмінністю промислового кластеру та промислового інноваційного кластеру є наявність у останнього значного інноваційного потенціалу, що здатен значно підвищити конкурентоспроможність продукції кластеру та надати йому можливість для виходу на зовнішні економічні ринки, власне інноваційні промислові кластери орієнтовані за зовнішні економічні ринки, тоді як промислові кластери, що випускають кінцеву продукцію орієнтовні майже виключно на внутрішні ринки оскільки неспроможні конкурувати на зовнішніх ринках. Так, промислові підприємства в видобувній галузі із низьким рівнем обробки продукції, що фактично постачають сировину мають виходи та реалізацію на зовнішніх ринках проте дані галузі є низькорентабельними та не мають значних перспектив економічного розвитку слугуючи сировинними додатками розвинених виробництв, про те внаслідок слабко розвиненої кооперації та відсутності потреби в ній вони рідко мають необхідність до кластерного об'єднання та формують промислові кластери.

Дослідження вище зазначених концептуальних теоретичних основ створення кластерів дає можливість зробити висновок, що основними засадами створення та інноваційних промислових кластерів є:

- Інновації. Наявність інноваційного потенціалу – науково-дослідних організацій, інститутів, установ, що замаються фундаментальними науковими дослідженнями чи науково-дослідними роботами в певній галузі промисловості і як правило мають техніко-технологічне спрямування або ж зосереджені у царині високих технологій. Чи вагоміше рівень та масштаб досліджень тим більше широкою та потужною має бути промислово виробнича база необхідна для їх виробничого впровадження із метою подальшої комерціалізації. Розвиток інновацій та інноваційні зрушення потребують значних фінансових, інтелектуальних, матеріальних та кадрових ресурсів, що на даному етапі економічного розвитку країни та підприємств в діяльності будь якої структури є найбільш витратним та ризиковим оскільки вірогідність отримання позитивного результату від проведення інноваційних розробок та їх ефективної комерціалізації дуже мала. Інновації є одним із найбільш важливих кластероутворюючих засад оскільки саме навколо певної інноваційної ідеї (як і її спільної реалізації) і здійснюється об'єднання підприємств у інноваційному кластері.

- Кооперація. Підприємства об'єднуються у промисловий кластер на засадах кооперації та формування спільної діяльності із виробництва певних видів промислової продукції, кооперація визначає налагодження взаємозв'язків та взаємодії між учасникам кластеру, які залишаються самостійними незалежними економічними суб'єктами і в той же час в процесі кооперації приймають участь у більш масштабних інноваційно-інвестиційних проектах з розробки та реалізації інноваційної продукції. В даний кооперації кожне підприємство займає свою чітко визначену та окреслену роль та місце в загальній спільній бізнес-мережі.

- Консолідація ресурсів. Кластерне об'єднання дозволяє акумулювати значний об'єм фінансових, кадрових, матеріальних, інтелектуальних. енергетичних ресурсів, та максимально оптимізувати їх використання за рахунок впровадження спільних бізнес процесів розробки, виробництва та реалізації

продукції, що дозволяє не тільки отримати більш повний доступ до них алей й значною мірою зменшити оптимізувати їх споживання, впливати на якість постачання ресурсів та впровадити контроль їх якості, корегувати процеси ціноутворення, мінімізувати негативний вплив пов'язаний зі змінами у постачанні та логістиці та загалом зменшити їх споживання за рахунок впровадження процесних енергоефективних технологій виробництва продукції.

- Концентрація виробничих потужностей. Масштабність діяльності кластеру та перспектив розширення як внутрішнього так і виходу на зовнішні ринки надає промисловим підприємствах значні перспективи для збуту значних обсягів продукції і відповідно для масштабної концентрації виробничих потужностей. Таким чином це має перспективи для значних обсягів виробництва та т формування масштабних виробничих приграм, потужні підприємства мають можливість для реалізації проектів модернізації, оновлення та значної концентрації виробничих потужностей і відповідно інноваційного оновлення виробничих процесів.

- Спеціалізація (по-детальна спеціалізація) Як правило інноваційні промислові кластери об'єднують значну кількість постачальників сировини, матеріалів, комплектуючих, що включають ті чи інші конструктивні елементи загального виробу. Таким чином в потужному інноваційному промислового кластеру може приймати та приймає участь значна кількість мали та середніх підприємств виробнича діяльність яких зосереджена на випуску певних елементів, деталей, конструкцій, вузлів, агрегатів, таким чином кожне підприємств є невід'ємною частиною кластеру проте виконує свою певну операцію чи постачає визначений вид комплектації в необхідному для реалізації спільної виробничої програми об'ємі, тоді як промислове підприємство, що як правило виступає ядром кластеру виготовляє кінцеву продукцію та відвантажує її підприємствам збутовим компаніям – учасникам кластеру для її подальшої реалізації.

- Інтеграція на зовнішні економічні ринки. Інноваційні промислові кластери за рахунок випуску інноваційної продукції мають значні конкурентні переваги як на внутрішньому так і спроможність конкурувати на зовнішніх економічних ринках. Як правило, однією із стратегічних цілей інноваційного промислового кластеру є вихід на зовнішні економічні ринки та успішна реалізація продукції на міжнародному ринку.

- Зростання конкурентоспроможності продукції. Впровадження інноваційної продукції та інноваційних процесів виробництва, оновлення модернізації та концентрації виробничих потужностей, дають можливість до значного покращення якості продукції та процесів її виробництва та провадження сертифікації продукції за відповідними міжнародними стандартами якості. Таким чином продукція інноваційних кластерів не тільки спроможна конкурувати на зовнішніх ринках має відповідну якість та цінові переваги але й набуває всіх необхідні сертифікати для реалізації її зовнішніх економічних ринках.

- Оптимізація виробничих управлінських та збутових бізнес-процесів в межах кластеру. В кластері взаємозв'язки між учасниками кластера будуються та рівні спільних бізнес-процесів і таким чином реалізується стратегічне та тактичне планування фінансового господарської діяльності підприємств в межах кластеру із випуску спільної інноваційної продукції та її подальшої реалізації.

Основні фактори появи та розвитку інноваційних промислових кластерів представлені на рис 1.

Основними групами зацікавлених сторін, що приймають участь у процесі формування та розвитку промислових кластерів є три основні групи факторів: адміністративні фактори пов'язані із дією та діяльністю органів місцевої влади та місцевого самоврядування певних регіонів (областей), що пов'язані із стратегічним плануванням соціально-економічного розвитку, формуванням програм розвитку регіону, активність державних органів влади у впровадженні процесу кластеризації та рівень державно-приватного партнерства. Метою започаткування та розвитку процесу кластеризації промисловості є досягнення активного промислового розвитку, що спроможне забезпечити економічну стабільність регіону, зайнятість населення та наповнить місцевий бюджет необхідними для соціальних виплат фінансовими надходженнями. Результатом впровадження інноваційних промислових кластерів для цієї групи є зростання соціально-економічного життя регіону.

Наступна група факторів представлена виробничими факторами зумовлює стан та готовність промислових підприємств певного регіону області до формування кластерних утворень та впровадження інноваційно-інвестиційних проектів відповідно в основі цієї групи факторів лежать цілком об'єктивні важелі техніко-технологічного та виробничого характеру такі як техніко-технологічний рівень наявної виробничої бази, теологічний рівень виробництва, готовність та можливість до впровадження нових інноваційних розробок продуктів та процесів, кадрове, фінансове, матеріально-технічне забезпечення, доступ до ресурсів, а також фактори, що спонукають підприємств до об'єднання в межах кластеру, наявність кооперацiйних зв'язку їх міцність та об'єктивна необхідність у їх зміцненні, наявність потужного центру – ядра кластеру підприємств, що має розбудовані логістичні зв'язки та є тісно пов'язаним із іншими підприємствами даного регіону, наявність технологічної спеціалізації окремих підприємств на випуск певних видів елементів та деталей кінцевого продукту.

Рис. 1. Основні фактори появи та розвитку інноваційних промислових кластерів
Джерело: сформовано автором

Метою кластеризації із точки зору виробничих промислових факторів є випуск продукції та її реалізація.

Науково-технічні фактори пов'язані в перше чергу із наявністю організацій та установ, що проводять науково-технічну діяльність, науково-технічних напрацювань ідей проте на різних стадіях розробки, активність проведення фундаментальних, прикладних досліджень та НДДКР, необхідність та готовність даних розробок для їх подальшого впроваджені так комерціалізації, наявність необхідних кадрових та інтелектуальних ресурсів, наявність сторін зацікавлених у співпраці із реальним сектором промисловості та готовність до участі у інноваційному промисловому кластері. Метою участі у кластері для суб'єктів науково-технічної сфери є реалізація інновацій та їх подальше впровадження а результатом є зростання ефективності інноваційної діяльності.

Реалізація кластерних ініціатив та формування інноваційних промислових кластерів призводить до появи певного економічного, науково-технічного та соціального ефекту: зростання ефективності фінансово –господарської діяльності підприємств учасників кластеру, зростання ефективності інноваційної діяльності та зростання соціально-економічного життя регіону. Всі ці фактори безпосередньо впливають на стан та рівень економічної безпеки підприємства, виробничого сектору, структуру науково-технічної освітньої сфери та відповідно на економічну безпеку та розвиток регіону, і відповідно динамічний соціально-економічний розвиток регіонів призводить до зростання рівня економічної безпеки держави в цілому оскільки кожний регіон має впив на загальний соціально економічний стан країни та її безпеку.

Висновки

В результаті проведених досліджень визначено концептуальні засади функціонування інноваційних промислових кластерів як основи ефективного економічного розвитку промисловості, галузей, регіонів та забезпечення економічної безпеки держави. Дослідженням встановлено, що інноваційні промислові кластери мають значну кількість переваг та сприяють ефективному економічному розвитку промисловості та впливають на стан економічної безпеки країни внаслідок: зростання рівня інноваційності продукції та процесів її виробництва; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних промислових підприємств на внутрішньому так і на зовнішніх ринках; підвищення техніко-технологічного рівня виробництва; зростання продуктивності промислових підприємств; мінімізації ризиків внаслідок їх розподілу між учасниками кластеру; покращення доступу до матеріальних, фінансових, кадрових, ресурсів, оптимізація їх використання; отримання спільного доступу до значних необхідних інвестиційних та фінансових ресурсів; стимулювання розвиток регіональної інфраструктури у виробничій логістичній, соціальній та суспільній сферах; значний суспільний соціально економічний ефект; зростання якості кадрових ресурсів через активну співпрацю в межах кластеру із профільними вищими та спеціальними навчальними закладами; підвищення адаптивних якостей та мобільності спільної економічної системи; здатності до впровадження швидких змін в умовах швидких кон'юнктурних змін внутрішнього та зовнішнього економічного середовища; узгодженості дій учасників кластеру, участі у спільних бізнес-процесах.

Література.

1. Амоша О.І. Промисловість України – 2016: стан та перспективи розвитку: П 81 наук.-аналіт. доп. / О.І. Амоша, І.П. Булєєв, А.І. Землянкін, Л.О. Збаразська, Ю.М. Харазішвілі та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром- сті. – Київ, 2017. – 120 с.
2. Амоша О.І. Розвиток електронної промисловості України на інноваційній основі: моногр. / О.І. Амоша, Л.М. Саломатіна, С.Л. Передерій; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2014. – 254 с.
3. Амоша О.І. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / О.І. Амоша, В.П. Вишневськии , Л.О. Збаразська та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського; НАН Украї ни, Ін-т еконо- міки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.
4. Білоус Г. Інноваційні кластери допомагають подолати кризу / Г. Білоус // Економіст. - 2008. - № 10. - С. 56.
5. Буряк П. Перспективи створення інтегрованих підприємницьких структур // Вісник економічної науки України. – 2006. – №2. – С. 182 – 184.
6. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / О. С. Власюк // НІСД – К. : Вид-во НІСД, 1998. – С. 13-15.
7. Войнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів / М. Войнаренко // Економіст. - 2008. - № 10. - С. 27-30.
8. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Промышленные кластеры: монография. – Полтава: АСМИ, 2005. – 282 с.
9. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці - тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена... / В. Геєць // Економіст. - 2008. - № 10. - С. 10-11.
10. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: (монографія) / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. - Луцьк: Настир'я, 2006. - 244 с.
11. Дудкіна К. Кластер – світовий досвід економічної політики держави //Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – 2003. – №1. – С. 491 – 496.
12. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія. За ред. З. С. Варналія. Нац. ін-т стратег. дослідж. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.
13. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: (монографія) / М.М. Єрмошенко - К.: Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2001. - 209 с.
14. Кизим О.М. Кизим М. О Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / Кизим М. О. – Х. : ВД «Інжек», 2011. – 304 с.
15. Марков Р. С, // Актуальные проблемы социально-экономического развития: взгляд молодых ученых : сб. науч. тр. / Под ред. В. Е. Селиверстова, В. М. Марковой,Е. С. Гвоздевой. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2005. – Разд. 1. – С. 102 – 123.
16. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / [под ред Е. А. Олейникова]. — М.: ЗАО "Бизнес-школа: Интел-Синтез", 1997. — 288 с.
17. Портер М. Международная конкуренция: пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
18. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / Соколенко С. І. – К. : Логос, 2004. – 848 с.

References.

1. Amosha O.I. and others (2017), *Promyslovist Ukrainy – 2016: stan ta perspektyvy rozvytku* [Industry of Ukraine - 2016: state and prospects of development], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom- sti, Kyiv, Ukraine, p. 120.
2. Amosha O.I. and others (2014), *Rozvytok elektronnoi promyslovosti Ukrainy na innovatsiinii osnovi* [Development of electronic industry of Ukraine on an innovative basis], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti., Kyiv, Ukraine, p. 254.

3. Amosha, O.I. and others (2014), *Promyslovist i promyslova polityka Ukrainy 2013: aktualni trendy, vyklyky, mozhlyvosti* [Industry and Industrial Policy of Ukraine 2013: Current Trends, Challenges, Opportunities: Science], NAN Ukrai ny, In-t ekono- miky prom-sti., Donetsk, Ukraine, p. 200.

4. Bilous, H. (2008), "Innovative clusters help to overcome the crisis", *Ekonomist*, vol. 10, p. 56.

5. Buriak, P. (2006), "Prospects for the establishment of integrated business structures", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 2, pp. 182 – 184.

6. Vlasiuk, O. S. (1998), *Analitychna otsinka stratehichnykh napriamkiv ta zakhodiv shchodo realizatsii prohramy stabilizatsii ekonomiky Ukrainy* [Analytical estimation of strategic directions and measures for implementation of the program of stabilization of the economy of Ukraine], Vyd-vo NISD, Kyiv, Ukraine, pp. 13-15.

7. Voinarenko, M. (2008), "Clusters as Poles of Growth of Competitiveness of the Regions", *Ekonomist*, vol. 10, pp. 27-30.

8. Volkova, N. N. and Sahno, T. V. (2005), *Promyshlennye klastery* [Industrial clusters], ASMI, Poltava, p. 282.

9. Heiets, V. (2008), "Clusters and network structures in the economy - the topic is rather interesting, but today it is not yet fully understood ...", *Ekonomist*, vol. 10, pp. 10-11.

10. Herasymchuk, Z.V. and Vavdiiuk, N.S. (2006*), Ekonomichna bezpeka rehionu: diahnostyka ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of the region: diagnostics and mechanism of provision], Nastyria, Lutsk , p. 244.

11. Dudkina, K. (2003), "Cluster - world experience of the state economic policy ", *Visnyk Ukrainskoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 1, pp. 491 – 496.

12. Varnaliy, Z. S. (2007), *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities], NISD, Kyiv, Ukraine, p. 768.

13. Yermoshenko, M.M. (2001), *Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia* [Financial security of the state: national interests, real threats, strategy of providing], Kyiv nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, p. 209.

14. Kyzym, O.M. and Kyzym, M. O (2011), *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of the economy of Ukraine], VD «Inzhek», Kharkiv, Ukraine, p. 304.

15. Markov, R. S. and others (2005), *Aktual'nye problemy social'no-jekonomicheskogo razvitija: vzgljad molodyh uchenyh* [Actual problems of socio-economic development: the view of young scientists], IJeOPP SO RAN, Part 1, Novosibirsk, Russia, pp. 102 – 123.

16. Olejnikov, E. A. (1997), *Osnovy jekonomicheskoj bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predprijatie, lichnost')* [Fundamentals of economic security (State, region, enterprise, personality)], ZAO "Biznes-shkola: Intel-Sintez", Moscow, Russia, p. 288.

17. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaja konkurencija* [International competition], Mezhdunar. otnoshenija, Moscow, Russia, p. 896.

18. Sokolenko, S. I. (2004), Klastery v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the Global Economy], Lohos, Kyiv, Ukraine, p. 848.